

ЧОВЕШКАТА СИГУРНОСТ ВЪВ ВРЕМЕ НА ПАНДЕМИЧНА КРИЗА

Дафинка Сидова

HUMAN SECURITY IN TIME OF A PANDEMIC CRISIS

Dafinka Sidova

Summary: Докладът анализира важни акценти от състоянието на човешката сигурност в условията на пандемията COVID-19. Изследват се основни човешки права и свободи, ограничени пълно или частично, както и засегнати пряко или косвено, в резултат на въведено извънредно положение в по-голямата част от държавите в рамките на Европейския съюз и извън него.

Summary: The report analyzes important highlights of the human security situation in the context of the COVID-19 pandemic. Basic human rights and freedoms, limited in whole or in part, as well as directly or indirectly affected, have been explored as a result of lockdowns and other restrictions in most countries within and outside the European Union.

Keywords: human security, pandemic crisis, COVID-19, lockdown, human rights and freedoms.

Няколко са аргументите, определящи актуалността на изследвания проблем. Като по-важни от тях са, че вирусът COVID-19 продължава да се разпространява на национално, регионално и световно ниво, от една страна. 210 държави и територии са засегнати от новия вирус като заразените са почти 2,5 млн. Души, по официални данни. От тях почти 657 000 са възстановени (79%), а над 170 000 са починалите (21%). Най-силно засегнати са САЩ, следвани от петте най-развити западноевропейски държави. България е на 83-то място в световен план. В негативната статистика, от държавите-членки на ЕС, България е на едно от последните места по заразяване – след нея са само Кипър, Латвия и Малта. Сравнявайки България със съседните ѝ държави, тя е в най-изгодна позиция по отношение както на брой заразени, така и на брой починали. (виж таблица 1)

От друга страна, активността на пандемията е причина по-голямата част от държавите все още да не премахват наложените ограничения и обявеното извънредно положение с цел намаляване на негативните последици от новия вирус. Повече от една трета от населението на планетата е под някаква форма на ограничения и/или рестрикции.

Таблица 1. Десетте най-засегнати държави от COVID-19 [1]

Държава	Общ брой случаи	Общ брой починали	Общ брой възстановени	Активни случаи	Случаи в сериозно, критично състояние
САЩ	792,938	42,518	72,389	678,031	13,951
Испания	204,178	21,282	82,514	100,382	7,705
Италия	181,228	24,114	48,877	108,237	2,573
Франция	155,383	20,265	37,409	97,709	5,683
Германия	147,065	4,862	95,200	47,003	2,889
Обединено кралство	124,743	16,509	N/A	107,890	1,559
Турция	90,980	2,140	13,430	75,410	1,909
Иран	84,802	5,297	60,965	18,540	3,357
Китай	82,758	4,632	77,123	1,003	82
...					
България	966	45	170	751	34
Общо в света	2,498,999	171,334	657,895	1,669,770	57,638

От една страна е налице реална заплаха за здравната сигурност. От друга обаче, механизмите за борба със заплахата COVID-19 са предимно немедицински, тъй като все още няма разработена ваксина, и се превръщат в заплаха за човешката сигурност. Антонио Гутериш, Генерален секретар на ООН, предупреждава, че пандемията може да доведе до "възход на етнонационализма, популизма, авторитаризма и това да подкопае човешките права в някои държави". Той допълва, че "кризата може да даде предтекст за приемането на репресивни мерки за цели, които не са свързани с пандемията"[2].

В тази връзка обект на изследване е човешката сигурност в контекста на основните права и свободи на човека съгласно Всеобщата декларация за правата на човека на ООН (ВДПЧ) от 1948 г. Предмет на изследване е тяхната засегнатост в условията на пандемична криза.

Тезата, която се защитава е, че в условията на пандемична криза и блокиране на обществения живот в икономически, социален и културен аспект човешката сигурност е застрашена. По-голямата част от основните човешки права и свободи, а не само онези, които по изключение могат да бъдат временно ограничени в извънредно/военно положение, биват ограничени пълно или частично, както и нарушени пряко или косвено.

Целта на разработката е да се създаде подходяща среда за изследване състоянието на основните човешки права и свободи според ВДПЧ, което да спомогне за формулиране на препоръки за подобряване на човешката сигурност.

За постигане на поставената цел, следва да се извършат три задачи:

- преглед на концепцията за човешка сигурност;
- изследване на актуалното състояние на основни права и свободи съгласно ВДПЧ;

- формулиране на препоръки, свързани с договорноустановени механизми и с процедури за наблюдение на изпълнението на международни договори в областта на правата на човека.

Приложената методика включва: дълбинен, комплексен, структурно-функционален и динамичен подход, метод на обработване и анализиране на данни, художествена абстракция.

Концепцията за широката сигурност, чийто идеолог е Бари Бузан и неговата т.нар. Копенхагенска школа [3], и в която освен традиционния военен аспект, са обособени политически, икономически, социален и екологичен, все повече се отваря за нови аспекти на сигурността. Такива са културен, финансов, кибер, информационен, образователен, здравен и т.н. Същото се случва и с човешката сигурност – с времето тя разширява тематичните си области - икономическа, продоволствена, здравна, екологична, лична, общностна и политическа сигурност.

Подходът за човешка сигурност е въведен в глобалния Доклад за човешкото развитие на Организацията на обединените нации (ООН) от 1994 г. [4] Подчертава се важността на два основни стълба на човешката сигурност:

- „свобода от страх“ – защита на физическия интегритет на човешките същества;

- „свобода от недостиг“ - осигуряване на достъп до стоките и услугите, необходими за задоволяване на материални и нематериални нужди.

Последващи дебати през 90-те години на миналия век добавят свободата „да се живее достойно“. В доклада [4] се изброяват седем основни измерения на човешката сигурност:

- икономическа сигурност - осигуряване на всеки индивид нужния минимален доход;

- продоволствена сигурност - гаранцията за физически и икономически достъп до основни хранителни продукти;

- здравна сигурност - гаранция за минимална защита от болести и нездравословен начин на живот;

- екологична сигурност - защита на хората от краткосрочни и дългосрочни опустошения на природата, антропогенни и техногенни заплахи срещу природата и влошаване на естествената среда;

- лична сигурност - защита на хората от физическо насилие;

- обществена сигурност - защита на хората от загуба на традиционните отношения и ценности и от сектантско и етническо насилие;

- политическа сигурност - гарантиране, че хората живеят в общество, което уважава основните им права на човека.

Създадената през януари 2001 г. Комисия по човешка сигурност към ООН аргументира необходимостта от нова парадигма на сигурността с две групи динамики [5]:

- човешката сигурност е необходима в отговор на сложността и взаимосвързаността както на старите, така и на новите заплахи за сигурността - от хронична и постоянна бедност до етническо насилие, трафик на хора, изменение на климата, здравни пандемии, международен тероризъм и внезапни икономически и финансови кризи. Тези заплахи са склонни да придобиват транснационални измерения и да преминат отвъд традиционните представи за сигурност, които се фокусират само върху външните военни агресии;

- човешката сигурност е необходима като всеобхватен подход, който използва широкия спектър от нови възможности за справяне с подобни заплахи по интегриран начин. Заплахите за човешката сигурност не могат да бъдат преодолени само чрез конвенционални механизми. Вместо това, те изискват нов консенсус, който признава връзките и взаимозависимостите между икономическото развитие, правата на човека и националната сигурност.

Човешката сигурност обединява „човешките елементи“ на сигурността, правата и развитието. Като такава, тя е интердисциплинарна концепция, която притежава следните характеристики [5]:

- насоченост върху хората - поставя индивида в „центъра на анализа“;

- многосекторност - основава се на многосекторно разбиране за несигурността;

- всеобхватност - подчертава взаимосвързаността както на заплахите, така и на реакциите спрямо тези несигурности. Заплахите за сигурността на хората взаимно се подсилват и са взаимосвързани;

- специфичност по отношение на контекста – признава се, че несигурностите варират значително в различните условия и като такива трябва да бъдат изпреварвани от решения, отговарящи на конкретните ситуации, на конкретния проблем;

- ориентираност към превенция - при справянето с рисковете и първопричините за несигурността човешката сигурност е с превантивна насоченост и се фокусира към защитата и оправомощаването.

В своя окончателен доклад от 2003 г. „Човешката сигурност сега“ Комисията по човешка сигурност определя човешката сигурност като: „... да се защити жизненоважното ядро на всички човешки животи по начини, които повишават човешките свободи и човешкото удовлетворение. Човешката сигурност означава защита на основните свободи - свободи, които са същността на живота. Означава защита на хората от критични (тежки) и всепроникващи (широко разпространени) заплахи и ситуации. Означава използването на процеси, които се основават на силните страни и

стремежите на хората. Означава създаване на политически, социални, екологични, икономически, военни и културни системи, които заедно предоставят на хората онези градивни елементи, нужни за оцеляването, препитанието и достойнството." [6]

Като цяло, предложеното от Комисията по човешка сигурност определение реконцептуализира сигурността по фундаментален начин чрез [6]:

- преместване на фокуса от традиционните, държавно-ориентирани концепции за сигурност, насочени предимно към безопасността на държавите от военна агресия, към тази, която се съсредоточава върху сигурността на хората, тяхната защита и оправомощаването;

- привличане вниманието към множеството от заплахи, които засягат различни аспекти на човешкия живот и по този начин се подчертава връзката между сигурността, развитието и правата на човека;

- насърчаване на нов интегриран, координиран и ориентиран към хората подход за укрепване на мира, сигурността и развитието в и между държавите.

Международното право по правата на човека определя задълженията, които държавите са длъжни да зачитат. Като стават страни по международните договори, държавите поемат задължения и отговорности съгласно международното право да зачитат, защитават и изпълняват човешките права. Задължението за зачитане означава, че държавите трябва да се въздържат от намеса или ограничаване на упражняването на човешките права. Задължението за закрила изисква държавите да защитават хората и групите от нарушения на правата на човека. Задължението за изпълнение означава, че държавите трябва да предприемат положителни действия, за да улеснят ползването на основните човешки права.

Съгласно Международния пакт за икономически, социални и културни права [7], който повечето страни-членки на ООН са приели, всяко лице има правото „да постигне възможно най-добро състояние на физическо и душевно здраве“ (чл. 12, ал. 1). Правителствата са задължени да предприемат ефективни стъпки за „превенция, лечение и контрол на епидемични, ендемични, професионални и други болести“ (чл. 12, ал. 2), да предприемат стъпки за предотвратяване на заплахи за общественото здраве и да предоставят медицински грижи на тези, които се нуждаят от него.

Комитетът на ООН по икономически, социални и културни права, който следи за спазването на пакта от държавата, заявява, че: „Правото на здраве е тясно свързано и зависи от реализирането на други права на човека, включително правата на храна, жилище, работа, образование, човешко достойнство, живот, недискриминация, равенство, забраната срещу изтезанията, неприкосновеността на личния живот, достъпа до

информация и свободите на сдружаване, събиране и движение. Тези и други права и свободи са свързани с неразделни компоненти на правото на здраве.“ [8] Правото на здраве предвижда здравните заведения, медицинското оборудване и обслужаване да бъдат:

- налични в достатъчно количество;
- достъпни за всички без дискриминация и достъпен за всички, дори маргинализирани групи;
- приемливи, което касае зачитане на медицинската етика и да са подходящи в културно отношение;
- научно и медицински подходящи и с добро качество.

В условията на сериозни заплахи за общественото здраве и обществени извънредни ситуации, застрашаващи живота на нацията, ограниченията върху някои права могат да бъдат оправдани, когато са правно обосновани, строго необходими, основани на научни доказателства и не са произволни, нито дискриминационни в прилагането, да подлежат на съдебен контрол, с ограничена продължителност, като се зачита човешкото достойнство. Тези ограничения подлежат на преразглеждане и трябва да са насочени към конкретна цел за постигане.

В член 57, ал. 3 от Конституцията на Република България при обявяване на война, на военно или друго извънредно положение със закон може да бъде временно ограничено упражняването на отделни права на гражданите с изключение на:

- Правото на живот;
- Защита от подлагане на мъчение, на жестоко, безчовечно или унижаващо отношение, както и на насилствена асимилация; медицински, научни или други опити без неговото доброволно писмено съгласие;
- Всеки обвинен в престъпление следва да бъде предаден на съдебната власт в законно определения срок. Никой не може да бъде принуждаван да се признае за виновен, нито да бъде осъден само въз основа на неговото самопризнание. Обвиняемият се смята за невинен до установяване на противното с влязла в сила присъда;
- Личният живот на гражданите е неприкосновен. Всеки има право на защита срещу незаконна намеса в личния и семейния му живот и срещу посегателство върху неговата чест, достойнство и добро име;
- Свободата на съвестта, свободата на мисълта и изборът на вероизповедание и на религиозни или атеистични възгледи са ненакърними. Държавата съдейства за поддържане на търпимост и уважение между вярващите от различните вероизповедания, както и между вярващи и невярващи. Свободата на съвестта и на вероизповеданието не може да бъде насочена срещу националната сигурност, обществения ред, народното здраве и морала или срещу правата и свободите на други граждани.

Въпреки че не се разрешава дерогация на определени права, вкл. правото на живот, от 30-те основни права и свободи, включени във Всеобщата декларация за правата на човека на ООН от 1948 г., има пряко или косвено, пълно или частично, ограничени или застрашени в резултат на обявеното извънредно положение или строга карантина в по-голямата част от държавите, засегнати от пандемията COVID-19.

Свобода от дискриминация – застрашена е заради пряка (по етнически, полов, религиозен или друг признак) и непряка (забрана на общественото хранене – затварят се социални кухни; лицата в институциите за лишаване от свобода – във висок риск от заразяване) дискриминация. Работната група от експерти по въпросите на хората с африкански произход към ООН заявява, че структурната дискриминация може да влоши неравенствата, свързани с достъпа до здравеопазване и лечение, което може да доведе до увеличаване на заболяемостта и смъртността сред хората от африкански произход. Засилват се ксенофобските настроения срещу малцинствени етноси, срещу имигрантите и бежанците от Северна Африка и Близкия изток.

Право на живот – претоварването на здравните системи води до трудния избор кой да бъде лекуван и чий живот да бъде спасен. Застрашен е животът и адекватното лечение на болни от други болести – онкоболни, пациенти на диализа, диабетици и др.

Свобода от насилие, от измъчване и деградиращо отношение – в Нигерия силите за сигурност убиват 18 души в опит да наложат ограничения за блокиране разпространението на коронавируса. Индийската полиция използва насилие срещу нарушители на карантината. Иранци в южен Иран подпалват болница, където са настанени заразени с COVID-19.

Право на свободно движение навътре и навън от страната – най-силно засегнатото право. Забрани за напускане на домовете, въвеждане на полицейски час, под пълна карантина се поставят цели населени места, държавите затварят границите си.

Право на лична неприкосновеност – изисква се пълна информация (вкл. лични данни) за хората, с които човек, заразен с COVID-19, е бил в контакт, както и местата, които е посетил. Чрез мобилни приложения се следят хората под карантина. Използват се иновативни технологии за измерване на температурата, докато човек е в движение, без неговото знание и разрешение.

Право на труд – ограничено в редица сектори на икономиката, поради затварянето или редуцирането на работната сила в сферата на производството, търговията, индустрията, туризма, ресторантьорството, хотелиерството и др.

Социална сигурност – в тясна връзка с правото на труд, чието ограничаване, води до застрашаване на социалната сигурност чрез

повишаване на безработицата. Друг аспект е засягането на културните права в контекста на забраната за провеждане на всякакъв вид културни мероприятия и инициативи със събиране на много хора на едно място.

Право на образование – според данни на ООН 191 държави са затворили училищата си, което повлиява на 1,6 млрд. учащи (91,3% от всички учащи).[9] Независимо, че в развитите държави се прилага електронното обучение, елементът на неравенство е силно изявен при упражняване правото на образование. Налице е невъзможността на немалко семейства да предоставят на децата си необходимите устройства и ресурси за провеждане на качествено електронно обучение. В развиващите се държави електронното обучение е почти нереализуемо, затова затварянето на училищата и университетите застрашава правото на образование в тях.

Свобода на мисълта и свобода на изразяване – тези две права се засягат поради засилените мерки за контрол на потока на информация, най-вече в социалните мрежи. Арести, задържане, преследване (вкл. и съдебно такова) на политически опоненти, журналисти, лекари и здравни работници, активисти и други с обвинения, че разпространяват „фалшиви новини“. Действаща агресивна киберполиция и засилено онлайн наблюдение.

Право на демокрация - отлагането на изборите в някои държави повдига сериозни конституционни въпроси, в някои случаи може да доведе до нарастващо напрежение (президентските избори в САЩ в 16 от щатите са отложени или ще се гласува чрез електронна поща; в Обединеното Кралство ще се предложи законова промяна за отлагане на местните избори за 12 месеца).

Право на храна и подслон – в началото на разпространяването на COVID-19 в Европа и САЩ създамата се паника рефлектира върху потреблението на основни хранителни стоки от първа необходимост, които в определен момент се превърнаха в дефицитни. Също така, приютите за бездомни са затворени, което принуждава хиляди хора да останат на улицата без храна и подслон.

Право на убежище - около 167 държави са затворили границите си. Поне 57 държави не правят изключение за хората, търсещи убежище. [9] Дори преди пандемията COVID-19 бежанците и лицата, търсещи убежище, живееха в положение на уязвимост и маргинализация. Сега, предвид отражението на COVID-19 върху здравето и благосъстоянието, ситуацията за общности без легален статус и в позиция на принудителна миграция става все по-непоносима. Хората, които се озоват между държавните граници, са едни от най-уязвимите в света.

Няколко важни препоръки могат да бъдат формулирани:

- засилване оправомощаването на хората – висока степен на информираност на обществото; прозрачност и откритост от страна на

управляващите при вземането на решения, свързани с противоепидемиологични мерки; активно участие на гражданското общество, неправителствения сектор, академичната общност, профсъюзите и синдикатите;

- правоприлагащите органи имат роля да подкрепят борбата срещу болестта и да защитават хората. Независимо че са необходими спешни и по-широки правомощия, е важно да бъде прилаган ефективен и засилен демократичен контрол. Най-добрият отговор е този, който има за цел да отговори пропорционално на непосредствените заплахи, като същевременно защитава правата на човека при върховенство на закона;

- международната солидарност е от съществено значение за глобалния отговор срещу здравната пандемия и застрашването на човешката сигурност - никоя държава не може сама да се справи както с пандемията, така и с последиците от нея – икономически, социални, политически и др. От изключителна важност е многостранното сътрудничество за формиране на координиран отговор на национално, регионално и световно равнище;

- преразглеждане на процедурите за наблюдение на изпълнението на международни договори в областта на правата на човека (доклади, индивидуални жалби, междудържавни жалби, запитвания/разследване, неотложни действия и др.) – повишаване ефективността на процедурите чрез въвеждане на устойчиви правнообосновани санкции (материални и нематериални), разширяване на компетенциите на международните и регионални съдебни органи.

В заключение е необходимо да се отбележи, че тезата е доказана, а задачите и целта са постигнати. В почти всички държави се наблюдава сериозно управленско объркване в гарантирането на човешката сигурност – дори държави, които десетилетия ревностно работят за защитата на правата на човека, са принудени малко или повече да наложат ограничения. А ограничаването на едни права, неизменно води до ограничаване или застрашаване на други – като при скачените съдове. За съжаление, дори има държави, които завишават рестриктивните мерки и нарушават изискванията за пропорционалност и недискриминация. Пандемичната криза разклати и отслаби човешката сигурност. Както казва проф. д-р Николай Радулов: „Съвременната ситуация представя пред нас променяща се парадигма на сигурност.“ [10] От същата логика е воден и проф. Димитър Йончев, д.н.: „...за сигурността следва да се мисли в други хоризонти, в друга парадигма.“ [11] Тези твърдения се отнасят и за човешката сигурност – в условията на пандемична криза тя променя своята парадигма. Което е причина да се преосмислят концепцията за човешката сигурност, както и правните механизми за защита на основните човешки права и свободи.

Използвани източници:

- [1] Данните са актуални към 21 април 2020 г. Източник:
<https://www.worldometers.info/coronavirus/> (посетен на 21.04.2020)
- [2] Крински Румен. ООН: Пандемията бързо се превръща в криза на човешките права. Достъпен на: https://www.actualno.com/america/oon-pandemijata-byrzo-se-prevryshhta-v-kriza-na-choveshkite-prava-video-news_1455906.html (посетен на 21.04.2020)
- [3] Виж повече в Buzan, Barry, Ole Waever, J. de Wilde. Security: A New Framework for Analysis [Електронна книга]. USA, Colorado, Lynne Reinner Publishers, 1998, ISBN 1555877842, 9781555877842, Достъпен на: <https://books.google.bg/books?id=j4BGr-Elsp8C&lpg=PP1&hl=bg&pg=PP1#v=onepage&q&f=false> (посетен на 21.04.2020)
- [4] UNDP, 1994: Human Development Report 1994: New Dimensions of Human Security (New York – Oxford: Oxford University Press), pp 24-33, Достъпен на: <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr1994/> (посетен на 21.04.2020)
- [5] Human Security Unit. Office for the Coordination of Humanitarian Affairs. HUMAN SECURITY IN THEORY AND PRACTICE. Application of the Human Security Concept and the United Nations Trust Fund for Human Security, United Nations, 2009, pp 6-9 Достъпен на <https://www.unocha.org/sites/dms/HSU/Publications> (посетен на 21.04.2020)
- [6] Commission on Human Security. Human Security Now: Final Report, New York, 2003, pp 4-5 Достъпен на: <https://www.un.org/humansecurity/reports-resolutions/> (посетен на 21.04.2020)
- [7] Международен Пакт за икономически, социални и културни права, Достъпен на: http://trudipravo.bg/index.php?option=com_content&view=article&id=984:mpzpnch&catid=79:universalnimejdunarodniaktove&Itemid=134 (посетен на 21.04.2020)
- [8] Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. The Right to Health. Fact Sheet No. 31, Printed at United Nations, Geneva ISSN 1014-5567, GE.08-41061–June 2008–13,600, pp 7-17. Достъпен на <https://www.ohchr.org/Documents/Publications/Factsheet31.pdf> (посетен на 21.04.2020)
- [9] United Nations. COVID-19 AND HUMAN RIGHTS: WE ARE ALL IN THIS TOGETHER, 23 April 2020, pp 5,11. Достъпен на https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/un_policy_brief_on_human_rights_and_covid_23_april_2020.pdf (посетен на 24.04.2020)
- [10] Радулов, Н. „Корупция и промигрантски лобизъм в Европа“. В Дойков, Н. (науч. ред.) Наука, образование, сигурност : Т. 4.: Европа през 21 век : Регионалната сигурност и необходимите реформи в Европейския съюз : Сборник с доклади и научни съобщения от международна кръгла маса [организирана от департамент "Национална и международна сигурност" на Нов български университет]: [Компактдиск], С. 2017, ISBN 9789545359538, с. 258
- [11] Йончев, Д. „Смяна на парадигмата на сигурността“. В Радулов, Н. (авт. колектив, предг.) Европа : Глобални заплахи и интегрирана сигурност. Сигурност на Черноморския регион : Сборник научни трудове [от Международна научна конференция, организирана от департамент „Национална

и международна сигурност“ на Нов български университет на 19 май 2017,
Научно-технически съюз по машиностроене "Индустрия 4.0", С. 2017, ISBN
9786197383072, с. 171

*Ас. д-р Дафинка Василева Сидова,
департамент „Национална и международна сигурност“,
Нов български университет, корпус 2, офис 202
ул. „Монтевидео“ 21, гр. София, 1618
02/8110 272
dsidova@nbu.bg*